

CÁC LOÀI CÁ CÓ GIÁ TRỊ BẢO TỒN TRÊN ĐỊA BÀN TỈNH NGHỆ AN

■ Nguyễn Xuân Khoa, Nguyễn Thị Quỳnh Nga
Trường Đại học Y khoa Vinh

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Tỉnh Nghệ An thuộc miền Trung Việt Nam, một vùng được xem như là trung tâm của các loài đặc hữu, đa dạng sinh học cao nhưng việc bảo vệ nguồn lợi tự nhiên ở đây đang chịu áp lực lớn do sự gia tăng dân số, vì vậy, khu vực này cần được ưu tiên về công tác bảo tồn đa dạng sinh học ở cấp quốc gia, khu vực và toàn cầu. Nghệ An là nơi có diện tích rừng nguyên sinh lớn nhất còn sót lại của dải Trường Sơn và là nơi hội tụ của nhiều loài sinh vật hoang dã. Mặc dù đã có một số tác giả tiến hành điều tra động vật tại khu vực này nhưng cho đến nay vẫn chưa có một danh mục đầy đủ về các loài động vật có giá trị bảo tồn cho tỉnh Nghệ An. Vì vậy, tiến hành điều tra chi tiết nhằm xây dựng danh lục các loài cá có giá trị bảo tồn ở Nghệ An có ý nghĩa hết sức thiết thực và cấp bách.

II. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

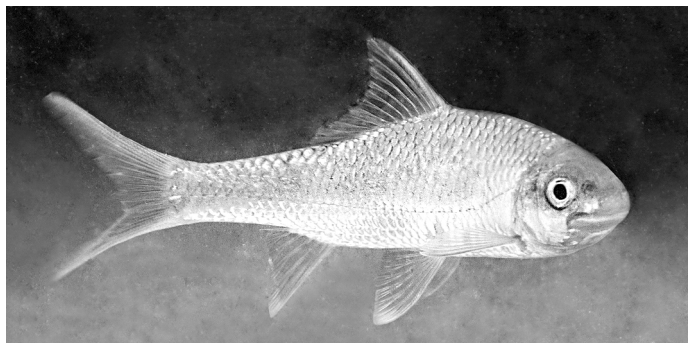
- Thời gian tiến hành nghiên cứu thực địa tiến hành trong 8 tháng: từ tháng 9/2018-5/2019 vào các thời điểm khác nhau.

- Phương pháp nghiên cứu:

Thu mẫu từ người đánh bắt cá có kinh nghiệm và tự thu mẫu. Mẫu vật được xử

Cá mè - *Sinilabeo graffeuilli*

Cá mát tập trung nhiều khu vực miền núi Nghệ An

Cá chình hoa - *Anguilla marmorata*

HOẠT ĐỘNG KH-CN

lý trực tiếp tại thực địa bằng dung dịch formalin 8-10%, khi cá còn sống nhằm cố định vây và vây. Sau đó, mẫu vật được bảo quản bằng dung dịch formalin 4-5% hoặc cồn 90%. Các mẫu được ghi nhãn để trong xô nhựa hoặc các túi polietilen để vận chuyển.

Tiến hành đo đếm hình thái theo sơ đồ đo cá của Rainboth, bổ sung thêm một số tiêu chí của Kottelat (nghiên cứu họ cá chạch).

Định loại dựa vào các tài liệu: *Định loại cá nước ngọt các tỉnh phía Bắc Việt Nam*

của Mai Đình Yên [67], *Cá nước ngọt Việt Nam* tập I, II, III của Nguyễn Văn Hào [23,24,25], *Freshwater Fishes of Northrern Vietnam* của Kottelat M. [98], *Khu hệ cá lưu vực sông Lam* của Nguyễn Thái Tự [54].

Tra cứu tình trạng bảo tồn của các loài theo Sách Đỏ Việt Nam 2007 [1] và Danh lục Đỏ IUCN, 2020 (Online phiên bản truy cập 12 tháng 6 [19]).

III. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

Dựa trên các mẫu vật và tài liệu chúng tôi đã tổng hợp được danh lục gồm 71 loài cá có tên trong Sách Đỏ Việt Nam, 2007, danh lục IUCN cập nhật 12/06/2020 (Bảng 1).

Bảng 1. Danh lục các loài cá có giá trị bảo tồn trên địa bàn tỉnh Nghệ An

TT	Tên Việt nam	Tên khoa học	Mức độ phổ biến	Địa điểm	SĐ 2007	IUCN 2014
1	Cá nhám đuôi dài	<i>Alopias pelagicus</i> Nakamura, 1935	+++	6	EN	VU
2	Cá đao răng nhỏ	<i>Pristis microdon</i> Latham, 1794	+++	6	EN	CR
3	Cá chấu biển	<i>Elops saurus</i> Linnaeus, 1766	++	6	VU	LC
4	Cá chấu lớn	<i>Megalops cyprinoides</i> (Broussonet, 1782)	++	6	VU	DD
5	Cá măng sữa	<i>Chanos chanos</i> (Forsk., 1775)	++	6	VU	
6	Cá mèi cờ chằm	<i>Konosirus punctatus</i> (Temminck and Schlegel, 1846)	+	6,21,22,23,24	VU	
7	Cá mèi mõm tròn	<i>Nematalosa nasus</i> (Bloch, 1795)	++	6,25,26	VU	LC
8	Cá mèi cờ hoa	<i>Clupanodon thrissa</i> (Linnaeus, 1758)	++	6,7,21	EN	
9	Cá bướm mõm dài	<i>Forcipiger longirostris</i> (Broussonet, 1782)	+++	6	VU	LC
10	Cá mú sọc trắng	<i>Anyperodon leucogrammicus</i> (Valenciennes, 1828)	+++	6	VU	LC
11	Cá bóng bớp	<i>Bostrichthys sinensis</i> Laccpede, 1802	++	6,7,22	CR	
12	Cá đờng	<i>Otolithoides biauritus</i> (Cantor, 1849)		6,23	VU	
13	Cá chình hoa	<i>Anguilla marmorata</i> Qouy & Gaimard, 1824	+++	1,2,3,4,5,6,7,22	VU	LC
14	Cá nhọ chấu hải nam	<i>Sarcocheilichthys hainanensis</i> Nichols & Pope, 1927	++	1,2,3		DD
15	Cá lá giang	<i>Parazacco vuquangensis</i> Tu, 1994	+++	3,5	VU	
16	Cá măng	<i>Elopichthys bambusa</i> (Richardson, 1844)	+++	6	VU	
17	Cá dầu sông thân mỏng	<i>Pseudohemiculter dispar</i> (Peters, 1881)	++	1,2		LC
18	Cá chình hoa	<i>Anguilla marmorata</i> Qouy & Gaimard, 1824	+++	1,2,3,4,5,6,7,22	VU	LC
19	Cá diếc	<i>Carassius auratus</i> (Linnaeus, 1758)	+++	Khắp sông		LC
20	Cá chép	<i>Cyprinus carpio</i> Linnaeus, 1758	+++	Khắp sông		VU
21	Cá trôi	<i>Cirrhinus molitorella</i> (Cuvier et Valenciennes, 1844)	+++	Khắp sông		NT
22	Cá sứt môi	<i>Garra orientalis</i> Nichols, 1925	+	1,2,3		LC
23	Cá nhọ chấu hải nam	<i>Sarcocheilichthys hainanensis</i> Nichols & Pope, 1927	++	1,2,3		DD
24	Cá lá giang	<i>Parazacco vuquangensis</i> Tu, 1994	+++	3,5	VU	
25	Cá măng	<i>Elopichthys bambusa</i> (Richardson, 1844)	+++	6	VU	
26	Cá dầu sông thân mỏng	<i>Pseudohemiculter dispar</i> (Peters, 1881)	++	1,2		LC
27	Cá mọm	<i>Caphiodonichthys acanthopterus</i> (Fowler, 1934)	+++	4,5		LC
28	Cá sinh (cá mát)	<i>Varicorhinus gerlachi</i> (Peters, 1881)	+	1,2,3,4,5,11,20		NT
29	Cá bông	<i>Spinibarbus denticulatus</i> (Oshima, 1926)	+	1,2,3,4,5,11,20		LC
30	Cá dầm đất	<i>S. hollandi</i> Oshima, 1919	+	1,2,3,4,5,11,20		DD

31	Cá vên	<i>Sinibrama affinis</i> (Vaillant, 1892)	+++	1,5		LC
32	Cá tróc sông Lam	<i>Acrossocheilus annamensis</i> (Pellegrin et Chevey, 1936)	+++	1,2	VU	
33	Cá trắm cỏ	<i>Mylopharyngodon piceus</i> (Richardson, 1846)	++	1,2,3,5,14,15,17		DD
34	Cá chày	<i>Squaliobarbus curriculus</i> (Richardson, 1846)	+	Khắp sông		DD
35	Cá mại Đài Loan	<i>Rasborinus formosae</i> Oshima, 1920)	++	5		LC
36	Cá mại bầu	<i>Rasborinus lineatus</i> (Pellegrin, 1907)	++	1,2,3		LC
37	Cá mại sọc	<i>Rasbora steineri</i> (Nichols et Pope, 1927)	++	1;15;16;17		LC
38	Cá lòng tong sắt	<i>Esomus metallicus</i> Ahl, 1923	+++	1,5		LC
39	Cá thiên hô	<i>Pseudolaubuca sinensis</i> Bleeker, 1865	+++	1		LC
40	Cá dầu sông thân mỏng	<i>Pseudohemiculter dispar</i> (Peters, 1880)	+	1		VU
41	Cá dầu sông gai ngắn	<i>Pseudohemiculter hainanensis</i> (Nichols & Pope, 1927)	++	1,2,3,5,11		LC
42	Cá mương gai	<i>Hainannia serrata</i> (Koller, 1927)	++	1,5		DD
43	Cá mương	<i>Hemiculter leucisculus</i> (Basilewski, 1855)	+	Khắp sông		LC
44	Cá ngao mắt to đào	<i>Ancherythroculter daovantieni</i> (Banarescu, 1967)	++	1,16		DD
45	Cá thiêu	<i>Chanodichthys erythropterus</i> (Bleeker, 1871)	++	1		LC
46	Cá mè trắng	<i>Hypophthalmichthys molitrix</i> (Cuv. et Val., 1844)	+++	Khắp sông		NT
47	Cá đục danh	<i>Saurogobio immaculatus</i> Koller, 1872	+++	1,2,3,5,11		DD
48	Cá chạch hoa	<i>Cobitis sinensis</i> Sauvage & Dabry de Thiersant, 1874	++	1,2,3,5,11		LC
49	Cá chạch đốm	<i>Leptobotia pellegrini</i> Fang, 1936	+++	1,2,3		LC
50	Cá vây bằng đuôi thấp	<i>Vanmanenia crassicauda</i> Kottelat, 2000	+++	1		DD
51	Cá vây bằng đuôi cao	<i>Vanmanenia serrilineata</i> Kottelat, 2000	+++	1		DD
52	Cá mị	<i>Sinilabeo graffeuilli</i> (Pellegrin & Chevey, 1936)	++	1,2,3	EN	
53	Cá rằm xanh	<i>Sinilabeo lemassoni</i> (Pellegrin & Chevey, 1936)	++	1,2	VU	DD
54	Cá ngựa bắc	<i>Tor (Folifer) brevifilis</i> (Peter, 1880)	++	1,2,3	VU	
55	Cá nheo	<i>Silurus asotus</i> Linnaeus, 1758	+	1,2,3,4,5,11,16,17		LC
56	Cá lăng chám	<i>Hemibagrus guttatus</i> (Lacépède, 1803)	+	1,2,3	VU	
57	Cá chiên	<i>Bagarius rutilus</i> Ng. et Kottelat (Sykes, 1841)	+	1,2,3,4,5,20	VU	
58	Cá chạch sông	<i>Mastacembelus armatus</i> (Lacépède, 1800)	+	1,2,3,4,5,17		LC
59		<i>Scatophagus argus</i> (Linnaeus, 1766)	++	6,7		LC
60		<i>Ophiocara porocephala</i> (Valenciennes, 1837)	++	6,7		LC
61	Cá bóng đen trung bộ	<i>Neodontobutis tonkinnensis</i> (Mai, 1978)	+++	1,3,5		DD
62	Cá bóng hoa	<i>Papuligobius uniporus</i> Chen & Kottelat, 2003	+	1,2,3,4,5,11		DD
63	Cá bóng sông Lam	<i>Sineleotris namxamensis</i> Kottelat	+	1,2,3,4,5,11		DD
64	Cá bóng cát	<i>Glossogobius giuris</i> (Hamilton, 1822)	+	1,3,5,7		LC
65	Cá bóng vàng	<i>Psammogobius biocellatus</i> (Valenciennes, 1837)	++	6,7		LC
66	Cá bóng đá	<i>Rhinogobius vgiurinus</i> Jordan et Snyder, 1902	++	1,2,5,11		LC
67	Cá bóng đá khe	<i>Rhinogobius brunneus</i> (Temminck & Schlegel, 1845)	++	1,2,3		LC
68	Cá chuối hoa	<i>Channa maculata</i> (Lacépède, 1802)	+++	6	EN	
69	Cá chuối suối	<i>Channa orientalis</i> Bloch & Schneider, 1801	++	1,2,3,4,5,15,16,17		VU
70	Cá chai	<i>Platycephalus indicus</i> (Linnaeus, 1758)	++	6,7		LC
71	Cá bon vi	<i>Cynoglossus trigrammus</i> Günther, 1862	++	6,7,23,26		LC

Ghi chú: 1 - Pù Mát, 2 - Pù Huông, 3 - Pù Hoạt, 4 - Trương Dương, 5 - Quỳ Hợp, 6 - Biển ven bờ, 7 - Rừng ngập mặn và cửa sông, 8 - Quỳnh Lưu, 9 - Diễn Châu, 10 Nghi Lộc, 11, Quỳ Châu, 12 - Quế Phong, 13 - Yên Thành, 14 - Đô Lương, 15 - Anh Sơn, 16 - Tân Kỳ, 17 - Nam Đàn, 18 - Hưng Nguyên, 19 - Vinh, 20 - Kỳ Sơn, 21 - Cửa Hội, 22 - Cửa Lò, 23 - Lạch Quèn*, 24 - Lạch Vạn*, 25 - Lạch Thơi, 26 - Lạch Nghi Yên*.

EX: Tuyệt chủng, EW: Tuyệt chủng ngoài tự nhiên, CR: Rất nguy cấp; EN: Nguy cấp; VU: Gần nguy cấp; NT: Gần bị đe dọa; LC (LR): Ít quan tâm; DD: Thiếu dẫn liệu.

HOẠT ĐỘNG KH-CN

Như vậy, cho đến nay, trên địa bàn tỉnh Nghệ An đã ghi nhận 71 loài cá có giá trị bảo tồn. Trong số này, có 54 loài có tên trong danh lục IUCN gồm: 4 loài ở cấp độ VU; 1 loài cấp độ CR; 3 loài cấp độ NT; 31 loài cấp độ LC; 15 loài cấp độ DD.

Có 24 loài được ghi nhận trong Sách Đỏ Việt Nam 2007 gồm: 1 loài cấp độ CR; 4 loài cấp độ EN; 19 loài cấp độ VU.

Có 14 loài cá có giá trị bảo tồn chỉ mới tìm thấy ở 1 địa điểm nghiên cứu; 13 loài được tìm thấy ở 2 địa điểm nghiên cứu, 44 loài có ở nhiều địa điểm nghiên cứu.

Có 52 loài được tìm thấy ở khu vực miền núi, 12 loài ở khu vực trung du và khu vực ven biển có 19 loài.

- Loài cá Tróc sông lam *Acrossocheilus annamensis* (Pellegrin et Chevey, 1936), trước đây là loài cá phổ biến ở trung lưu

sông Lam. Hiện nay, loài này gần như bị tiêu diệt. Trong 10 năm gần đây, chưa có ghi nhận nào về loài cá này ở Nghệ An.

- Loài *Sinilabeo graffeulli* (Pellegrin & Chevey, 1936), Sách Đỏ Việt Nam 2007 xếp hạng tuyệt chủng ngoài thiên nhiên nhưng lại tồn tại ở Khe Choảng (Con Cuông) với số lượng lớn.

- Loài cá Đường *Otolithoides biauritus* (Cantor, 1849), là loài có giá trị cao, cần có nghiên cứu sâu hơn về đặc điểm sinh học để bảo vệ tốt hơn.

IV. KẾT LUẬN

Kết quả nghiên cứu của chúng tôi đã ghi nhận:

1. Tại Nghệ An có 71 loài cá có giá trị bảo tồn, trong đó có 54 loài có trong danh lục IUCN, 24 loài có trong Sách Đỏ Việt Nam, 2007.

2. Tại Nghệ An có nhiều loài cá có giá trị bảo tồn cao: danh lục IUCN có 8 loài, Sách Đỏ Việt Nam có 24 loài.

3. Các loài cá có giá trị bảo tồn cao ở Nghệ An chủ yếu tập trung ở các khe suối miền núi với 52 loài./.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Khoa học, Công nghệ và Môi trường, *Sách Đỏ Việt Nam (Phần Động vật)*, Nxb Khoa học Tự nhiên và Công nghệ, tr.277-372, 2007.
2. Cục Bản đồ, Bộ Quốc phòng, *Tập bản đồ UTM*, tờ số 5947-6047, 1998.
3. Chen I Shiang, Kottelat M., *Papuligobius uniporus*, a new genus and species of freshwater goby (Perciformes: Gobiidae) from north-eastern Laos, *Ichthyol Explor of Freshwaters*, Vol. 14, No. 3: 243-248, 2003.
4. Esmeyer W, *Catolog of fishes*, Institute for Biodiversity Science and Sustainability, 2018.
5. Freyhoff J., Serov D. V., *Nemacheiline loaches from Central Vietnam with descriptions of a new genus and 14 new species (Cypriniformes: Balitoridae)*, *Ichthyol Explor of Freshwaters*, 12 (2). p.133-191, 2001.
6. Nguyễn Văn Hào, *Cá nước ngọt Việt Nam*, Nxb Nông nghiệp, Tập 3, tr.758, 2005.
7. Nguyễn Văn Hào, *Cá nước ngọt Việt Nam*, Nxb Nông nghiệp, Tập 2, tr.758, 2005.
8. Nguyễn Văn Hào (chủ biên) Ngô Sĩ Vân, *Cá nước ngọt Việt Nam*, Nxb Nông nghiệp, Tập 1, tr. 621, 2001.
9. Kottelat M., *Freshwater Fishes of Northern Vietnam*, The World Bank, 2001.
10. Kottelat, M., *The fishes of the inland waters of Southeast Asia: a catalogue and core bibliography of the fishes known to occur in freshwaters, mangroves and estuaries*, *Raffles Bulletin of Zoology Supplement*, No. 27: 1-663, 2013.
11. Nguyễn Xuân Khoa, Nguyễn Hữu Dực, *Các loài thuộc giống chạch Schistura ở Việt Nam*, *Tạp chí Sinh học*, ISSN 0866-7160. 30(3), tr. 33-39, 2008.
12. Pravdin I. F., *Hướng dẫn nghiên cứu cá* (Bản dịch của Phạm Thị Minh Giang), Nxb Khoa học và Kỹ thuật, Hà Nội. tr. 156, 1973.
13. Rainboth, *Fish of Cambodian Mekong*, p. 102, 1996.
14. Đặng Ngọc Thanh, Hồ Thanh Hải, *Cơ sở thủy sinh học*, Nxb Khoa học tự nhiên và Công nghệ, tr. 356, 2007.
15. Nguyễn Thái Tự, *Khu hệ cá lưu vực sông Lam*, Luận án Tiến sỹ, 1983.
16. Mai Đình Yên, *Định loại cá nước ngọt các tỉnh phía Bắc Việt Nam*, Nxb Khoa học và Kỹ thuật, tr. 340, 1978.
17. Mai Đình Yên và cs., *Định loại các loài cá nước ngọt Nam Bộ*, Nxb Khoa học và Kỹ thuật, tr. 351, 1992.
18. <http://www.fishbase.org/search.php>.
19. <http://www.iucnredlist.org>.